

Att ändra åsikt

När en politiker håller valtal, vill han naturligtvis stödja sina trogna, men han hoppas också övertyga anhängare av andra partier så att de går över till honom. Han vill att de skall ändra åsikt. Men varför skall det då anses nästan skamligt att gå över från ett parti till ett annat, att bli renegat, att bli förrädare mot partiet? Teolic Gunnar Dahmén analyserar åsiktsbytena, hur de kan vara motiverade och hur de är beskaffade. De är en mänsklig rättighet, menar han, men man har anledning att ha mer eller mindre respekt för dem. Politiska byten skulle bli mer respektabla, om politikerna själva mera redovisade vilken ideologisk grund de har för sina beslut.

Att vända kappan efter vinden, att vara en vindflöjel, att byta åsikt som man byter skjorta – i uttrycken ligger en anklagelse för feghet, opportunism eller vanligt vankelmod. Att ändra åsikt är riskabelt om man är ömtålig eller drar sig för att bryta med gamla vänner. När Winston Churchill 1904 lämnade torypartiet och gick över till liberalerna, ropade tories "rätta" efter honom.

I en underhusdebatt i brittiska parlamentet strax före jul 1979 haglade tillrop som "politisk Judas", "förrädare" och "renegat" mot Reg Prentice, ledamot av den konservativa regeringen men några år tidigare ledamot av labourregeringen.

I totalitära stater vakas det noga över att inga avvikelser sker från den rätta, fast utstakade kursen. Personer med sådana tendenser betraktas med större misstänksamhet än direkta motståndare. Kapitalister är bättre umgänge än "revisionister". När Pragvåren 1968 slog ut, snabbkallades de övriga kommuniststaternas representanter till ett möte i Warszawa för att med gemensam aktion slå ned de farliga försöken att skapa "socialism med mänskligt ansikte".

Det skall väl inte förnekas att det finns skäl att betrakta åsiktsbyte med sund skepsis. Rädsla i förening med hopp om fördelar kan komma många att bekänna nya ideal. Personliga besvikelser, bitterhet eller sårad fåfänga, spelar en roll hos svaga karaktärer. Avhopparnas skara är blandad. Misstänksamheten talar också i uttryck som att "ränderna går aldrig ur". Det kan finnas grundade orsaker till en tids karantän innan man sluter renegaten till sitt bröst. Det är inte lätt ens bland de nya vännerna att bli helt fri

från stämpeln renegat, avfälling, överlöpare. Även ordet avhoppare är belastat.

Nu avser emellertid politisk propaganda att vinna anhängare bland dem som har andra åsikter. Just dessa kan utgöra en stor tillgång, eftersom de kanske verkligen tänkt igenom frågorna och fattar sitt beslut efter moget övervägande. I det jämviktsläge som råder både hos oss och på andra ställen är deras röster ytterst värdefulla. I Storbritannien finns en grupp väljare som man brukar kalla "the floating vote" och som partiledningarna helt naturligt ägnar ett stort intresse, eftersom det är just dessa som kan få pendeln att svänga. Skall man säga något positivt om dessa väljare skulle det vara att de utgör en nyttig sporre på partierna. Men man måste väl också säga att det inte är särskilt tilltalande att den politiska kursen skall avgöras av en minoritet, som tydligen lägger sin röst av rent egoistiska, kortsynta skäl. De säljer sig åt den högstbjudande.

Hos oss i Sverige råder en stark partitrohet och det skall till synnerligen starka skäl för att man skall byta parti. Att svika partiet, är det värre än att svika sin övertygelse? Somliga gör det säkert i hemlighet.

Åsiktsbyttets problematik

Låt oss gå tillbaka till England för att lidelsefritt kunna betrakta åsiktsbyttets problematik. Den engelske politikern John Strachey gav ett exempel på en slingrande väg genom olika partiers ideologier från en liberalkonservativ åskådning till i tur och ordning fascistsympatier, kommunism, labour och slutligen ett återvändande till där han bör-

jade. I en anmälan av en biografi över hans besynnerliga karriär skrev Ulf Brandell att John Strachey "kan inte sägas vara någon tilldragande personlighet; han kan ibland visa prov på en nästan utmanande dubbelhet. Man får ett intryck av ett experimenterande med sympatier, politiska likaväl som mänskliga ... en rastlös intellektuell som ständigt ställer frågor".

"En principlös galning" sade Benjamin Disraeli om sin politiske motståndare William Ewart Gladstone. Sant är att denne började sin politiska karriär som de konservativas stora löfte men blev de liberalas stora namn och ledare. Men även bland liberalerna var man ibland osäker på var man hade honom. Men Gladstones ståndpunkter hade ingenting med principlöshet att göra, utan tvärtom. Han hade en genomtänkt, konsekvent åskådning som var religiöst motiverad och han betraktade partierna endast som redskap för hans konsekventa principiella inställning.

Nyssnämnde Reg Prentice har skrivit om sin egen övergång från labour till Tories. De principer, säger han, som en gång gjorde att man valde parti kan mycket väl senare peka i annan riktning. Labour har ändrat kurs i riktning mot en korporativism som han aldrig omfattat. Han menar sig kunna fastställa exakt datum för denna förändring. Den ägde rum 1969 när Harold Wilsons regering tvingades kapitulera för brittiska LO, då under ledning av Callaghan. Prentice säger också att partidisciplinen i dag är mycket starkare än tidigare, fastän det borde varit tvärtom. Det är inte bara Prentice som lämnat sitt parti och sin tidigare åskådning. Till-

sammans med sju andra – bland dem Kingsley Amis och Lord Chalfont – utgav han för ungefär ett år sedan en skrift "Right Turn". Där redogjorde de för skälen för sina åsiktsbyten. Man skall kanske snarare säga, att i vissa fall är det icke så mycket fråga om en personlig ändrad inställning som snarare att labourpartiet ändrat inställning och slagit in på vägar, som leder till andra mål än de man tidigare såg framför sig.

Kompromisserna

Nu skall man emellertid icke som åsiktsförändring betrakta viljan till praktisk kompromiss. Det är inte svek om man kompromissar för att komma ur ett dödläge. Verkligheten sätter en gräns för teorierna, de må peka åt höger eller vänster. Sålunda måste till exempel även de mest ivriga anhängare av frihet och valfrihet gå med på vissa inskränkningar i friheten för att friheten överhuvud skall kunna bevaras. Ur extrem liberal synpunkt försvarar man ibland rena hållningslösheten med att eftergifterna är det pris vi måste betala för friheten. Man kan med större rätt säga att vi måste avstå från vissa friheter i frihetens intresse.

I Alvar Alsterdals bok om den svenska arbetarrörelsens pionjär Axel Danielsson kan vi läsa att denne lärde så mycket av verkligheten att han inte tvekade att lämna teorierna. Han räknar sig till och med kätte-rierna till heders. Att vidhålla en mening om den är riktig är berömvärd, men om den inte visar sig vara det bör man släppa den. "Att vara sina ungdomsideal trogen kan nog vara en förträfflig egenskap många gånger men lika ofta ett bevis på oförmåga att kunna

tillägna sig en ny idéströmning". Han åberopar ett exempel på en partibroder som blev sina ideal så trogen att han kom att framstå som en reaktionär. "Jag tycker inte en hund bär sig klokt åt, när han sätter sig och skäller på månen och jag begriper icke heller förnuftet i ett dådlöst revolutionsgräl vars innersta karaktär är teoretikerns och vagabondens hat till det lilla besväret att lägga sin röst i valurnan – när man har någon röst".

Motiven måste vara det som avgör hur en åsiktsändring skall bedömas. Har den skett av rent sakliga skäl? Eller ligger där någonstans mer eller mindre medvetna personliga skäl bakom den? Kanske rena självbevarelse- driften eller rädslan för att vara på den förlorande sidan? Principfasthet och lojalitet är dygder värda att respektera, men principfasthet kan urarta till principrytteri, och missriktad lojalitet är inte något att berömma sig av. Det svävar ingen hjältegloria över den ståndaktige tennsoldaten. Vid partibyte gäller också hur man prioriterar det egna partiets ståndpunkter. Man får väga de konkreta ståndpunkterna mot den principiella linjen och fråga sig hur stor vikt man får lägga vid de punkter, där man inte anser sig kunna följa partiets majoritet. Det är ofta en fråga om proportioner.

Vad som hos oss ofta försvårar övergångar är att man i debatten icke utgår från strävan att söka vinna anhängaren över på sin sida utan snarare försöker att genom angrepp och förgrovd kritik tvinga in honom i ett hörn där han av prestigeskäl inte vill ge efter, även om hans rustning har stora sprickor och känns tung att bära. Hur mycket av vår politiska debatt är inte ett ständigt

tillbakablickande för att hitta uttalanden som kan belasta eller synas inkonsekventa? Man är mera inriktad på att finna brister i motståndarens argument än att framställa sina egna.

Guden som svek

Vi har dock exempel på åsiktsförskjutningar som visar att det kommer en gräns, där tveivel uppstår och man söker en ny väg eller i varje fall vänder om på den man trampat. "Guden som svek" – under den signalen fick vi bevittna en rad intellektuella avfall från barnatro på kommunismen: en Arthur Koestler, en Stephen Spender och åtskilliga andra kring trettioalets marxism. Nu är tydligen något liknande på gång bland Europas intellektuella. Medan man tidigare betraktat uppenbart olustiga företeelser inom Sovjet som tillfälliga olycksfall i arbetet, börjar man nu inse att förföljelserna, likriktningen, förtrycket är nödvändiga följder av själva systemet, ja, av själva den marxistiska åskådningen.

Opinionsmätare räknar med åsikters förekomst genom att räkna individer och jämföra procentalen. Men kanske skulle man komma sanningen närmare om man räknade med att varje individ hade flera åsikter – i olika skikt. Överst och utåt de man förväntades ha i sin omgivning, allmänt vedertagna eller självklara partisynpunkter. Under detta skikt ligger ett annat som kan träda fram vid samtal på tu man hand eller i affekt och ofta med tillägget "men sånt får man ju inte säga". Allra nederst ligger ett skikt som man behåller helt för sig själv. Nu inträffar ibland så starka åsiktsförskjutningar att man

frågar sig vad som förmått så många att ändra åsikt. Förklaringen är att de strängt taget inte förändrat åsikt men väl låtit en åsikt flytta upp ett steg – kanske därför att man upptäckt att man inte är ensam om den.

I trettioalets Tyskland gjordes en film om Horst Wessel, och de avslutande scenerna illustrerade suggestivt hur en opinion kan börja glida och gå över till ett jordskred. Vi ser sorgetåget efter Horst Wessel och människorna som kantar gatorna. Några hälsar taget med den knutna näven, andra med den uppsträckta armen. Man börjar sjunga, och det blir en sångarstrid mellan "Internationalen" och "Horst Wesselhymnen". Under hand växer Horst Wesselsången i styrka och överröstar Internationalen. Man ser ansiktena vända sig och den ena knutna handen efter den andra lossnar och allt fler höjer också armen till hitlerhälsningen till dess att Horst Wesselsången brusar från alla. Filmen var skickligt gjord men illustrerade en åsiktsförändring som inte är värd mycken respekt. Ingen ville vara på den förlorade sidan, det var hela saken.

Den tendensen finns också i Sverige; vi är inte bättre än andra. Inte heller är vi mycket bundna vid de ideologier, som bör ligga under partiprogrammen men som politikerna brukar hålla sig på respektfullt avstånd ifrån då de fattar sina beslut. Det är inte omöjligt att en större medvetenhet bland väljarna om principer, och om åtgärder enligt fasta principer från ansvariga politikerna sida, skulle väcka mer levande politiskt intresse. Kanske skulle röstsiffrorna då röra sig mer än nu och folk börja ändra åsikter – men i vilken riktning får vi se.